Iar propunerea de nouă lectură a *Eneidei* prin prisma relației fiu/mamă este cu totul seducătoare, cel puțin pentru primele opt cărți, și, lucru uimitor, nu neagă (și nici nu este negată de) lectura lui Brooks Otis, din perspectiva fiu/tată, ci îi face o fructuoasă contrapondere. Desigur este aici și meritul lui Vergiliu, care se afirmă încă o dată ca scriitor de operă deschisă.

Totuși, riscurile unghiului de vedere de la care s-a pornit n-au putut fi întotdeauna evitate, acesta transformîndu-se cîteodată în *parti-pris* care forțează unele texte mai recalcitrante. Gama de simboluri materne fiind foarte întinsă, ai uneori impresia că încape orișice în ele, măcar prin inversare : așa, ostilitatea pămîntului propriu-zis al Italiei, susținută cu numai două citate, nesemnificative (p. 560) ; așa, rivalitatea Turnus/Aeneas văzută și ca o rivalitate între fii (p. 549).

Sînt și alte puncte în care argumentarea nu ne-a convins. P. 113 și urm. : *cognomina* de tipul Arpinas, Reatinus, Amerinus ar fi dovezi ale interesului romanilor pentru mica patrie ; nu, ci, în condițiile numărului limitat de *praenomina* și *nomina*, nimic altceva decît o strictă necesitate practică. P. 288, idealizarea lui Marius de către Cicero nu a însemnat numai simpatie concetățenească, pînă la identificare, ci și un atu politic. P. 333—34, formula *molliter ossa quiescant* are la temelie mai degrabă identificarea morții cu somnul (dovadă varianta *molliter ossa cubent*) decît cea psihanalitică a pămîntului cu *gremium matris*. P. 492 : să fi intuit într-adevăr Horațiu (*Ep.* 10, 21 și *Carm.*, 4, 5, 14) sensul adînc, descoperit de autoare, cu care Vergiliu ar fi investit adjectivul *curuus* (*Aen.* 2,51 și 10,638)? P. 276 : troienele îmbrățișînd porțile (*Aen.* 2, 490) fac un gest de rămas bun? Mai degrabă unul magic, de injoncțiune la rezistență. P. 342 : faimoasa exclamație a lui Aeneas, 1, 94—96, nu îi fericește pe cei morți la Troia atît pentru că au murit în patrie și vor putea fi îngropați acolo, ci, mai ales, pentru că au murit cu rost, nu inutil, în furtună oarbă.

Măruntele șicane de mai sus nu vor și nu pot să știrbească înalta ținută a acestei cercetări, atît de riguroasă în demonstrație și de fină în analiză, care insuflă o viață nouă textelor latine. De citit neapărat.

Tiparul — aproape perfect. Am putut observa o singură eroare, probabil un *lapsus calami* al autoarei : p. 556, r. 2, *Astyanax*, în loc de *Ascagne*.

București, martie 1983 *Gabriela Crefia*

PATRICK KRAGELUND, *Prophecy, Populism and Propaganda in the « Octavia »*. Copenhagen, Museum Tusculanum Press, 1982, 88 p. (Opuscula Graecolatina, vol. 25)

Este normal ca *Octauia* să prilejuiască în continuare numeroase și pasionate investigații științifice. Întrucît este vorba de singura tragedie cu subiect roman integral conservată — sau aproape — și pentru că *Octauia* constituie un bun izvor pentru studierea mentalităților epocii lui Nero și ale perioadelor istorice subsecvente. Opusculul lui P. K. reprezintă, fără îndoială, o prețioasă contribuție pentru înțelegerea mai profundă a acestor două mari dimensiuni ale tragediei lui Pseudo-Seneca. Autorul danez arată, într-o scurtă prefață (p. 7—8), că împărtășește părerea celor ce nu consideră *Octauia* redactată de Seneca, dar că își propune să depășească polemicile suscitate de problemele datei și autorului tragediei. Deși, cum vom observa mai jos, rezolvarea acestor probleme rămîne obiectivul principal al acestei cărți a lui P. K. În realitate, investigația lui P. K. stăruie numai asupra anumitor pasaje din *Octauia* și a unor probleme puse de cercetarea acestei tragedii.

Lucrarea se divide în două capitole, împărțite fiecare în două subcapitole, urmate de un epilog și de apendici. Primul subcapitol (p. 8—14) tratează despre ambiguitățile narării visului Poppaeei (v. 690 și urm.). Cercetătorul danez arată că prevestirile conținute de această narație și întregul ei limbaj sînt voit vagi, ambigue, perfect comparabile exprimării tradiționale în poezia antică a profețiilor, a viselor. Al doilea subcapitol (p. 15—20) analizează interpretarea dată de doica Poppaeei visului în cauză (v. 740 și urm.), interpretare, care, în pofida eforturilor întreprinse de *nutrix*, nu izbutește să alunge spaima împărătesei și nici ambiguitățile limbajului. Primul subcapitol al celui de al doilea capitol, *thalamus* și sabia (p. 22—37), opune între ele visul Poppaeei și visul Octaviei (v. 115 și urm.). În aceste două vise și în întreaga tragedie, P.K. deslușește semnele a patru motive fundamentale : *thalamus*, furia, sabia și teama. Ultimul subcapitol — și cel mai important (p. 38—52) —, intitulat *Victoria populi Romani*, pune în relație idealurile « populiste » ale partizanilor Octaviei cu propaganda întreprinsă, după moartea lui Nero, de către Galba și Vespasian, propagandă ilustrată de legendele monedelor emise sub acești împărați. Aceste legende, bine cunoscute lui P. K., comportă aceleași idealuri « populiste » — GENIO POPVLI ROMANI, SECVRITAS sau VICTORIA POPVLI ROMANI — și îmbracă într-un limbaj aproape republican obiectivele unor forțe, care de altfel nu urmăreau o revoluție și abolirea Principatului, ci doar reformarea lui (p. 48). În sfîrșit, P.K. datează *Octauia* în timpul scurtei domnii a lui Galba, deoarece tragedia ar celebra victoria repurtată de acesta din urmă asupra lui Nero

(p. 52—53). În vreme ce epilogul (p. 53—54) sintetizează asemenea idei, apendicele I (p. 55—57) analizează o serie de simetrii din *Octauia*, care nu se întîlnesc niciodată la Seneca, pledînd așadar pentru atribuirea tragediei unui alt autor. Mai important ni se pare apendicele III (p. 61), care observă că în *Octauia* nu este menționat Otho, soțul Poppaeei, în momentul cînd ea devenise amanta lui Nero. În primele luni ale domniei lui Galba, cînd Otho apărea ca principalul secondant al împăratului, orice referință la el, cu caracter contrariant, era riscantă. Ceea ce pledează pentru datarea tragediei la începutul domniei lui Galba.

Într-adevăr demonstrația lui P.K. ne-a convins pe deplin. Autorul tragediei Octaviei trebuie să-și fi scris și publicat opera la începutul scurtei domnii a lui Galba. El era, cum reliefează P.K., un autor de condiție modestă (p. 53). După părerea altor cercetători, un asemenea scriitor ar putea fi Annaeus Cornutus. Desigur însă că P. K. este îndreptățit să evidențieze că *Octauia* nu trebuie analizată ca o colecție de indicii ale datei cînd a fost scrisă (p. 20). Foarte interesantă și convingătoare ni se pare analiza scriiturii viselor din tragedie ca limbaj profetic, intențional ambiguu, inspirat dintr-o anumită tradiție a poeziei antice. Nu putem decît să apreciem ca ingenioasă și foarte interesantă această contribuție a lui P.K. la studierea literaturii anilor 60—70 e.n. Noi însă am pune în relație investigarea piesei cu stilul nou : autorul tragediei Octaviei se învederează mult mai îndrăzneț, mai novator decît Seneca în contestarea tiparelor dramatice clasice.

Bibliografia opusculului, serios constituită, este bogată, dar conține totuși mai multe lacune. Astfel nu este citată esențiala contribuție a lui V. Ciaffi (*Intorno all'autore dell' Octavia*, în RFIC, 15, 1936, p. 246 și urm.), ale cărei concluzii prefigurează în parte ipotezele judicioase ale lui P. K. Nu sînt de asemenea menționate contribuțiile lui José António Segurado e Campos. După bibliografie, savantul danez plasează 261 de note, erudite și în același timp interesante prin remarcile pe care le conțin.

Investigația lui Patrick Kragelund constituie o foarte prețioasă deschidere spre o nouă cercetare exhaustivă a tragediei *Octauia*. Am citit-o cu o deosebită plăcere.

București, mai 1984 *Eugen Cizek*

Lucrările Simpozionului național « Aristotel — 2300 ani de la moartea gînditorului ». Publicate de I. Fischer și E. Dumitrașcu. Craiova, Tipografia Universității, 1981, 230 p.

Prezentăm cititorilor noștri prima publicație a filialei Craiova a Societății de studii clasice : « Actele » sesiunii științifice desfășurate în zilele de 26 și 27 mai 1979 la Facultatea de filologie a Universității locale (vezi cronica Manuelei Tecușan, StCl, 19, p. 123—124). Detaliile cuprinsului, organizat pe grupări tematice (Filozofie — logică, Politică, Știință, Poetică — Retorică, Supraviețuire), pot fi găsite în *Bibliografia clasică românească* de mai sus (numerele 120, 124, 156, 158, 162, 178, 181, 182, 183, 190, 197, 198 de la p. 110—112). Adăugăm numai că volumul se deschide (p. 5—10) cu prezentarea ședinței inaugurale și se încheie (p. 219—228) cu ședința conclusivă. E de remarcat că intervențiile din aceste ședințe cu caracter festiv s-au îndreptat nu numai spre evocarea personalității lui Aristotel, ci, mai ales, spre actualitatea permanentă a studiilor antice în general.

Din nefericire, condițiile grafice ale volumului nu sînt la înălțimea conținutului și a importanței manifestării (care a reunit specialiști din cele mai importante centre ale țării) ; ideea inițială de a-l tipări a fost pînă la urmă abandonată în favoarea reprografierii, ceea ce, în principiu, ar fi putut reprezenta o pierdere minoră, dacă tehnica procedeului, insuficient dominată, desigur, de mînuitorii ei, n-ar fi avut ca rezultat o prezentare inestetică, cu pagini uneori greu lizibile. Tirajul, infim, nu va contribui la răspîndirea mulțumitoare a studiilor expuse în cadrul simpozionului (fapt care a determinat pe editori să dea autorilor libertatea de a-și republica, eventual în limbi străine, contribuțiile), dar va permite totuși fixarea în memoria participanților a unei manifestări excelent organizate (în primul rînd de președintele filialei și editor al textelor, E. Dumitrașcu).

Este un început care se cuvine oricum salutat, deoarece cuprinde, în sine, promisiunea unei dezvoltări ulterioare, pe care o sperăm cît mai fructuoasă.

București, mai 1983 *I.F.*

PETER GARNSEY (ed.), *Non-slave Labour in the Greco-Roman World*. Cambridge Philological Society, 1980, 99 p. (Supplementary Volume no. 6)

În ciuda dimensiunilor sale modeste, volumul publicat prin grija lui P. Garnsey și care reunește contribuțiile prezentate în cadrul secției de istorie antică a celei de a șaptea Conferințe internaționale de istorie economică (Edinburgh, 1978) reprezintă o contribuție însemnată și sub aspectul temei, și sub cel al direcțiilor ulterioare de cercetare pe care le deschide.